

Date: 21st June-2025

ADABIYOTSHUNOSLIKDA TASVIRLASH MAHORATI

Ahatova Durdona Davron qizi

Buxoro davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada adabiyotshunoslikdagi tasvirlash tushunchasi o'rganilgan. Uning usullari, vazifalari, badiiy vositalar bilan bog'liqligi hamda o'ziga xos xususiyatlari misollar asosida tahlil etilgan.

Аннотация: В данной статье исследуется понятие изображения в литературоведении. На примерах анализируются его методы, задачи, связь с физическими инструментами и характеристики.

Abstract: In this article, the concept of depiction in literary studies is studied. Its methods, tasks, connection with physical tools and its characteristics are analyzed based on examples.

Kalit so'zlar: Ifoda, ruhiyat, simvol, ong oqimi, monolog, atmosfera.

Key words: Expression, psyche, symbol, stream of consciousness, monologue, atmosphere.

Ключевые слова: Экспрессия, психика, символ, поток сознания, монолог, атмосфера.

Tasvirlash (deskripsiya) tushunchasi - bu badiiy matnda obyekt, voqea, muhit, qahramon yoki holatni o'quvchiga hissiy va ko'z oldida jonli obraz sifatida berish usuli. Tasvirlash adabiyotning barcha janrlarida muhim vosita hisoblanadi. Tasvirlash orqali yozuvchi o'quvchini voqelikka chuqurroq kirita oladi, uni badiiy dunyo bilan to'liqroq tanishtiradi. Jumladan, hikoya janrida syujet va qahramonlarning yanada ravshanroq, teranroq ko'rinish olishida tasvirlashning o'rni beqiyosdir.

Tasvirlash usulining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

№	Nomi	Vazifasi	Misol
1	Muhitni yaratish	voqealar sodir bo'layotgan joyni aniq, jonli va tabiiy ko'rsatish, o'quvchiga mazmunli fon yaratish	“Chorminor guzari etagidagi yakka-yolg'iz, pachoqqina kulba tomini qalin qor bosgani uchun oppoq girdobda chirpirak bo'lib, shu girdob tubiga cho'kib ketayotganga o'xshardi. Bu kulbaning ichi zax, qorong'i. Kulba o'rtasida pastak sandal qaqqaygan, quyida yapasqi o'choq, bitta munda chelak, bitta teshik tog'ora bor edi. To'rda bir juft quroq ko'rpa, undan beriroqda xivichdan to'qilgan kattakon, chuqur savat...” (Qahraton, 27b)
2	Qahramonlarni ifodalash	ularning tashqi ko'rinishi, kiyim-kechaklari, xatti-harakatlari va ichki ruhiy holatini tasvirlash orqali yanada tirik qilish.	«Egniga uch-to'rtta ko'ylakni ustma-ust kiyib, boshiga ikkita ro'molni ustma-ust tashlab olgan edi. Ko'ylak va ro'mollariga, xudo bilsin, amir Ahadxon yoki amir Haydar zamonidan qolgan kumush tangalar taqqan; aftidan, yaltir-yultir bo'lib yurishni yaxshi

Date: 21st June-2025

			ko'rardi." (Ikki kampir 39b)
3	Ruhiyni aks ettirish	ruhiy holat, kayfiyat, hissiyotlarni badiiy vositalar yordamida yetkazish.	"Ayol yuzini yigit tomonga burdi. Uning yupqa lablarida beozor, sohir tabassum o'ynadi. O'tli, shuning barobarida hurkak, hayoli ko'zlari banogoh yarqiradi." (Zarifa, 6)
4	Syujet rivojiga xizmat qilish	voqealar oqimini tushunarli qilish, o'quvchini qiziqtirish va diqqatni jalb etish.	"Ular endi Inqilob xiyobonidagi rango-rang bo'yalgan bo'sh o'rindiqlardan biriga kelib o'tirishdi. Bir-birlarini hali mutlaqo bilishmasdi. Biri ikkinchisining kimligi, qanaqa odam ekanligiga qiziqar, suhbat davomida bu oydinlashib borardi." (Zarifa, 7)
5	Estetik zavq berish	go'zallik, poetiklik, badiiy obrazlar yordamida o'quvchida estetik hislarni uyg'otish.	"She'r o'qiganida uning ozg'in, qonsiz yuzi yorishar, g'amgin, mudroq ko'zlarida ilohiy bir o't lovullardi. Shunday fursatda u parishon, tabiatan tortinchoq kishidan chiroyli, mag'rur shiddatli bir odamga aylanar, o'zida bu taxlit o'zgarish ro'y berishini uning o'zi ham yaxshi bilar edi. ...Xuddi shu asnoda u o'ziga tengqur-yigirma besh yoshlardagi ayolning ma'sum muloyim chehrasi, oydin ko'zlarida har qanday yigitni lol qoldiradigan bir olam go'zallikni tuydi." (Zarifa, 11)

Yuqorida keltirilgan misollar buxorolik yozuvchi Omon Muxtor qalamiga mansub bo'lib, barchasi hikoyalari asosida keltirilgan. Muallifning hikoyalarida har bir harakat va holat mohirlik bilan tasvirlangan.

Ushbu vaziyatlarning har birini Abdulla Qahhorning birgina "Anor" hikoyasi misolida ko'rib chiqamiz:

1. "Turobjon eshikdan hovliqib kirar ekan, qalami yaktagining yengi zulfiga ilinib tirsakkacha yirtildi. Uning shashti qaytdi." - Bu tasvir orqali voqea sodir bo'layotgan joyning jonli va tabiiy ko'rinishi yaratilgan.

2. "Jo'xori tuyayotgan xotini uning qo'lidagi tugunchani ko'rib, kelisopni keling ustiga qo'ya chopdi." -Mazkur tasvir orqali qahramonlarning tashqi ko'rinishi va xatti-harakatlari orqali ularning ichki holati aks ettirilgan.

3. "Xotin uzoq yig'ladi, eriga qattiq gapirganiga pushaymon bo'ldi, o'zini qarg'adi, o'lim tiladi; yig'idan tolib tashqariga chiqdi. Qorong'i, uzoq-yaqinda itlar hurar edi." - Bu tasvir orqali qahramonning ichki kechinmalari va ruhiy holati o'quvchiga yetkaziladi.

4. "Xotin uyga kirib ketdi. Anchadan keyin darchadan xira shu'la tushdi. Turobjon ham kirdi. Xotin darcha yonida, bir tizzasiga boshini qo'ygan, qoramtir -- kul-rang osmonga qarab o'tirar edi.." - Ushbu tasvir voqealar oqimi tushunarli va izchil bo'lishi ta'minlagan.

5. "Turobjon tugunchani orqasiga bekitib, tegishdi: – Akajon, degin! – Akajon! Jo-on aka!.. – Nima berasan? – Umrimning yarmini beraman!.." - Bu tasvir orqali go'zallik va estetik hislar o'quvchida uyg'otiladi.

Date: 21st June-2025

Shu bilan birga, tasvirlashning boshqa badiiy vositalar bilan uyg'unlikda qo'llanishini ko'rib chiqamiz:

1. **Metafora va taqqoslash** — tasvirni boyitadi, yanada ifodali qiladi.
2. **Simvol va alegoriya** — tasvirlar orqali kengroq ma'nolarni beradi.
3. **Dialog va ichki monolog** — qahramonlarning so'zlari orqali ularni yanada jonli va ko'ngildan tasvirlashga imkon beradi.
4. **Rang va tovush tasviri** — muhitni yanada ta'sirchan qilishda xizmat qiladi.

Adabiyotshunoslikda badiiy asarlarni tahlil qilish jarayonida tasvirlash usullari muhim ahamiyat kasb etadi. Quyida mazkur masala muhokama etiladi:

1. Bevosita (to'g'ridan-to'g'ri) tasvirlash. Mazkur usulda yozuvchi o'zining so'zlari bilan aniq va ravshan obraz yaratadi. Masalan, qahramonning tashqi ko'rinishi yoki atrof-muhit tafsilotlari bevosita ifodalanadi. Misol: "Uning ko'zlari qop-qora, sochlari to'q jigarrang va uzun edi." Bevosita tasvirlash o'quvchiga aniq ma'lumot beradi, tasavvurni tez va oson hosil qiladi.

2. Bilvosita (implicita) tasvirlash. Bu usulda esa tasvir ma'nosi to'g'ridan-to'g'ri emas, balki ramzlar, metaforalar, taqqoslashlar, syujet orqali beriladi. O'quvchi obrazni o'z fikri va his-tuyg'ulari orqali ochadi. Misol: "Uning ko'zlari kechqurun osmonidagi yulduzlar singari porlardi." Bu usul tasvirga ko'proq chuqurlik va badiiylik beradi, o'quvchini tafakkurga chorlaydi.

3. Ichki monolog va psixologik tasvir. Ushbu usulda qahramonning ichki dunyosi, o'y-fikrlari, ruhiy holatlari ochib beriladi.

Misol: "Nega bunday bo'ldi? Nega men bunday qaror qildim? Yuragi gup-gup urardi..."

4. Ironiya va kinoya orqali tasvir. Qahramon yoki holatni kulgili, kinoyali tarzda tasvirlash, bu orqali muallif tanqidiy fikr bildiradi.

Misol: "U shunchalik "mehnatkash" ediki, ishga faqat tushlikdan keyin kelardi."

5. Tasviriylik (Sezgilarga murojaat qiluvchi til (ko'rish, tovush, teginish, ta'm, hid)). O'quvchi uchun jonli ruhiy rasm yaratadi.

Misol: "Yangi qarag'ay va nam tuproqning hidi ertalabki sovuq havoni to'ldirdi".

6. Personifikatsiya. Insoniy bo'lmagan narsalarga insoniy xususiyatlarni berish.

Misol: "Shamol daraxtlar orasidan sirlarni shivirladi".

7. Simvolik. Mavhum fikrni ifodalash uchun belgidan (buyum, rang, hayvon va hokazo) foydalanish.

Misol: atirgul sevgini, zulmat esa o'lim yoki qo'rquvni ramziy qilishi mumkin.

8. Kayfiyat va atmosfera. Muayyan hissiy ohang yoki muhit yaratish uchun tavsiflovchi tildan foydalanish.

Misol: "Jang maydonida og'ir tuman qolib, yaradorlarning faryodini o'chirdi".

9. Dialog. Qahramonlarning nutqi ularning shaxsiyati, kelib chiqishi va munosabatlarini ochib beradi.

Misol: "Men hech qachon bunaqasini ko'rmaganman", deb g'o'ldiradi u.

Date: 21st June-2025

10. Ichki monolog va Ong oqimi. Qahramonlarning fikrlari va his-tuyg'ularini bevosita, ko'pincha tuzilmagan oqimda ko'rsatadi.

Virjiniya Vulf va Jeyms Joys kabi modernist yozuvchilar tomonidan ishlatilgan.

Xulosa qilib aytganda, asar tahlilida g'oyat muhim o'rin egallovchi tasvirlash hodisasi har qanday asarda kitobxon va muallifni bevosita bog'laydi, voqea-hodisalarni batafsil anglashga yordam beradi. Tasvirlash usullari o'quvchi tasavvurini rivojlantiradi hamda muallifning mahoratini belgilaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. –T.: Noshir, 2019.
2. Muxtorov O. Aflotun. Roman, qissalar, hikoyalar to'plami. -T.: Ma'naviyat, 1998.
3. Abdulla Qahhor. Asarlar (5 tomlik). -T. : G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1987–1989.
4. Muxtorov O. Vazifa. Hikoyalar qissalar to'plami. -T.: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1988.

